

SVÉVOLE A MORÁLNÍ ARGUMENTACE V PRÁVU

LIBOR HANUŠ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

Úvaha se pokouší odpovědět na otázku, zda a do jaké míry je legitimně v právním státě přípustná, nezbytná a žádoucí morální argumentace v právu. Dle autora je výkon právnické profese spjatý s povinností morální argumentace ve všech situacích, kde to povaha myslitelného argumentačního pole připouští. Tyto situace se pokouší blíže vymezit, jakož následně z pohledu vyloučení svévole (principů právního státu) i přijatelná racionální kritéria odůvodnění morálního úsudku. Vychází z toho, že pokud se morality v právu odepírá její význam, popírá (ničí) se tím idea práva samotná. Relevantní body svého přístupu k řešení dané otázky rovněž podkládá ústavně zakotvenými hodnotami a principy (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR, čl. 1 Listiny základních práv a svobod).

Key words in original language

Hodnoty demokratického právního státu; idea práva; účely práva; morální argumentace; svévole.

Abstract

This consideration tries to answer the question if and to what extent is the moral argumentation legitimately admissible, necessary and desirable in the rule of law state. According to the author, the execution of legal profession is connected with the obligation to use moral argumentation in all situations in which the nature of thinkable field of argumentation allows it. He tries both to determine these situations in details and to stipulate acceptable rational criteria for the moral judgment reasoning form the point of view of elimination of arbitrariness (rule of law principles). He comes out from the fact that if the morality in the law is deprived of its significance, the idea of law itself is denied. The author also supports the relevant points of his attitude to the resolution of given answer by reference to the constitutionally enshrined values and principles (Art. 1 par. 1 of the CR Constitution, Art. 1 of the Charter of Human Rights and Basic Freedoms).

Key words

Values of democratic rule of law state; concept of law; purpose of law; moral argumentation; arbitrariness.

1. SVÉVOLE A MORÁLNÍ ARGUMENTACE V PRÁVU

„Každý právník má o pojmu práva více či méně jasnou představu, která se projevuje v jeho praxi.“

Robert Alexy

„K utváření lepšího světa přispívá člověk výhradně tím, že koná dobro teď, osobně a se zanícením všude tam, kde je to možné.“

Benedikt XVI.

1.1 PROLOG

Sluší se říci, že dílo prof. Oty Weinbergera je kromě mnoha dalšího jeho neocenitelného významu především výzvou ke hledání spravedlnosti. Stran právnícké argumentace vybízí v těchto intencích k odpovědné racionalitě ve smyslu uváženého a zralého pozitivizmu. Současně ovšem obsahuje i poznání, dle něhož logika a její náležitě užití je sice zcela nezbytným a neopomenutelným komponentem právnícké argumentace, nikoliv však komponentem (samotným o sobě) dostatečným.

Svým obsahem opakovaně připomíná, že intenzivní a tvůrčí vnitřní dialog člověka se sebou samým, a stejně tak i s jeho okolím, opřený o poznání a rozumné konstruktivní a pozitivně orientované pochybování, je nezbytným předpokladem skutečně řádného a odpovědného usuzování.

Dává nám poznat, že hodnoty právníckého diskurzu spočívají též v toleranci a otevřenosti vůči druhým, a že nosnou podmínkou každé disputace je étos racionální diskuze, jakož i schopnost jejích účastníků reflektovat nepředpojatě nově vnesená hlediska a v důsledku toho odpovídajícím způsobem korigovat vlastní názory a přesvědčení, čímž i dospívát k vytríbenějším závěrům, jejichž praktické uplatnění je posléze s to přispět ke společnému úsilí o obecné dobro. V této souvislosti pochopit, že patří se rovněž přiměřeně závažnosti věci se zamýšlet nad svou vlastní rolí a mít neustále na paměti, že i při korektní racionální argumentaci pohybuující se v mezích právního řádu není pro povahu navýsost vážné problematiky, o níž jde, to jest pro „realizaci lidské spravedlnosti“ vyloučeno, že to, co je byt' i třeba po určité stránce velmi logické, nemusí být současně vždy také lidsky správné, a že tomu tak tedy má i být.

Připomeňme, že ve vztahu ke klíčovému komponentu zde pojednaného tématu potom prof. O. Weinberger formuloval tuto tezi: „Autonomní koncepce morálky, jak převládá ve filozofii minimálně od Kanta, implikuje možnost a přípustnost různých morálních hodnocení. Tato skutečnost podtrhuje roli vlastní zodpovědnosti, implikuje však také nutnost společenských diskursů o hodnotách a morálních otázkách.“¹

Sepsání následující úvahy je reflexí řečeného. Odvahy k tomuto kroku dodává přesvědčení, že bude se na ni pohlížet tak, jak by (domnívám se) na

¹ Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie), Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 144.

ni nahlížel zajisté tento koryfej právní filozofie; se shovívavým pochopením a vědomím, že při snaze o hledání spravedlnosti a práva se lze případně mýlit i s těmi nejlepšími úmysly. Čtenáře prosím jen o trochu sympatie, bez níž se žádné porozumění neobejde.

1.2 MORALITA VERSUS PRÁVNÍ KATEGORIE

„Iustitia fundamentum regnorum.“

Nutno upřímně říci, že dalším (stále více aktuálním) podnětem k sepsání této stručné glosy je mimo uvedeného realistické vnímání soudobého značně sekularizovaného a relativistického společenského prostředí a s tím spjatý problém i v parciálním oboru právnickém zcela zásadní, totiž dokonce mnohými kolegy často kategoricky prezentovaný názor o nemožnosti uplatnit při právnickém odůvodňování a metodologické argumentaci jakákoli morální hlediska.

Oproti těmto tendencím jde v předložené stati o to vyjádřit v základních a pokud možno navzájem souladných tezích přesvědčení, že naopak (přínejmenším) do té míry, v níž to povaha relevantního argumentačního pole připouští, je jednak vždy zapotřebí též i shodou s moralitou podepřít legitimitu snesené argumentace, a dále, že v určitých případech je dokonce povinností juristy (jemu ex constitutione svědčící) podložit vyvozený závěr právě morálními argumenty, má-li se vyvarovat svévole; jež je zjevně s výkonem spravedlnosti v materiálním právním státě neslučitelná a odporuje jeho konstitutivním principům.

S jistou dávkou zjednodušení lze říci, že nejčastěji poukazované argumenty o nezpůsoblosti morální argumentace v právu odůvodněny bývají konstatováním, že ohledně práva a morálky jde o různé normativní systémy, pročež nutno vyvodit závěr, dle něhož morální argumentaci, byť původci těchto názorů užívají povětšinou v této souvislosti slovních spojení „mravní normy“, nelze uplatnit v rámci argumentace právní. Tvrdí se, že tuto argumentaci morálními argumenty relevantně podepřít z důvodu odlišnosti normativních systémů² možno není, a proto argumentace morálními hledisky rovněž není a ani nemůže být její součástí. To přirozeně za podmínky, kdy morální norma, resp. její konkrétní obsahová podoba, není současně normou právní³ nebo systém objektivního práva na použití mravního pravidla při řešení právních otázek výslovně neodkazuje.⁴

² Ke vztahu těchto normativních systémů a otázkám s tím spjatých zmiňme za všechny z nejnovejších prací kupř. Maršálek, P.: Právo a společnost, Praha: Auditorium s.r.o., 2008, s. 15 a násl. K brilantní koncepci vypovídající o nezbytném (a již pojmově nutném) sepětí práva a morálky a takto posléze i strukturovaném pojmu práva Alexy, R.: Begriff und Geltung des Rechts, Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1994 (příp. slovenský překlad Pojem a platnosť práva, Bratislava: Kalligram, 2009).

³ Srov. coby korelát k „Desateru“ [Ex 20, 2-17 (Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona /včetně deuterokanonických knih/, Ekumenický překlad, 3. přepracované vydání,

V právní filozofii objevují se ovšem i přístupy odlišné. V oblasti naší provenience ve vztahu k činnosti orgánů veřejné moci P. Holländer v kontextu hodnot demokratického právního státu z pohledu úvahy normativní, tj. úvahy vyjadřující představu ideálního měří uvádí: „Stěží si představit jejich rozumné a spravedlivé rozhodování bez přítomnosti mravních principů (bez přítomnosti akceptovaných mravních hodnot) při interpretaci právních předpisů. Právní řád, jehož existence by spočívala pouze na systému sankcí (zejména uvnitř systému orgánů veřejné moci), a to bez jakéhokoli sepětí se společností akceptovanými morálními principy, ztrácí jakoukoli legitimitu.“⁵ Právní význam morálních argumentů při interpretaci právních předpisů coby nezbytnou legitimizační podmínku *lege artis* vedené argumentace zdůrazňují též mnozí další uznávaní juristé (kupříkladu J. Raz nebo R. Alexy).⁶ Opomíjen nadto není, ač především implicitně coby nevyslovený předpoklad a jsa zpravidla „zastoupen“

Česká biblická společnost, 1993, s. 81), Dt 5, 6-21 (s. 164-165)] kupř. § 219, § 241, § 247 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších předpisů. Zde však jde při subsumpci (podřazení) o argumentaci opírající se o právní pravidlo. Jeho totožnost s normou morální je pro úvahy juristické (z hlediska legitimacy žádoucí) fakticitou bez dalšího argumentačního významu.

⁴ Kupř. § 3 odst. 1, § 39, § 424, § 469a odst. 1 písm. a), § 471 odst. 1, § 482 odst. 2, § 564, § 630, § 711 odst. 2 písm. a), § 759 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů; § 96 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a další. V těchto případech, pokud se týče poukazu na dobré mravy coby referenční kritérium, nejde ovšem o tentýž postup právní argumentace, jelikož konkrétní zákonný odkaz na „morální normy“ má jiný charakter a příslušné pravidlo chování je zdrojem práv a povinností na zcela odlišném metodologickém základě. [Samostatným problémem vykračujícím z rámce této úvahy je potom otázka vymezení dobrých mravů (coby spíše vygenerovaného společenského zvyku) a jejich vazby na denotát označený pojmem morálka (zpravidla ve smyslu autonomní monologické seberegulace). Srov. velmi přílehlavě kupř. Sokol, J.: *Moc, peníze a právo*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 147 a násl.]

⁵Holländer, P.: *Filozofie práva*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 34 a násl. K nezbytnému sepětí právního řádu s morálními komponenty a potřebě překonání právněpozitivistické teze o striktním oddělení práva a morálky srov. kupř. Bydlinki, F.: *Thesen über Rechtsethik und praktische Jurisprudenz* in: *Recht als Aufgabe und Verantwortung*, Festschrift Hans R. Klecatsky zum 70. Geburtstag, Hrsg. S. Morscher, P. Pernthaler, N. Wimmer, Wien: Manz Verlag, 1990, s.13 a násl.

⁶ Holländer, P.: *Filozofie práva*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 26 a násl. Srov. Raz, J.: *About Morality and the Nature of Law*. *The American Journal of Jurisprudence*, 48 (2003), s. 3; Alexy, R.: *Agreements and Disagreements. Some Introductory Remarks*. *Anales de la cátedra francisco suárez* 39 (2005), s. 737-742. Poznamenejme, že potud nalézá v nejširším slova smyslu v jejich přístupu svého výrazu teze, dle níž „právo, které není založeno na morálce, se stává bezprávním“ (Ratzinger, J.: *Duch liturgie*, Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 14).

v současných podmínkách většinou jiným obecně přijatelnějším metodologickým instrumentáři, ani v soudních rozhodnutích.⁷

1.3 ARGUMENTAČNÍ BODY

Oponentura vůči skeptikům necht' má v mezích možností lidské spravedlnosti věcnou a konstruktivní podobu, při vědomí toho, že případná nedokonalost je takto tu větší či menší měrou vlastní každému lidskému úsudku.

V rozsahu zde prezentovaného stanoviska vycházejícího z relevance morálních argumentů vyvstává ohledně dílčích bodů příslušné argumentace k zodpovězení několik klíčových otázek. Z hlediska struktury tohoto dotazování předkládá se nejprve, zda vůbec rámec objektivního práva připouští samostatnou (svébytnou) morální argumentaci, následně v případě kladné odpovědi tato determinuje dotaz, za jakých normativně (právně) vymezených okolností může se tak dít, a poté posléze konečně nutno zodpovědět otázku s předchozími úzce související, jež je spjata s požadavkem akceptovatelného odůvodnění kritéria „morality“ aplikovaného morálního argumentu.

Domnívám se, že východiskem úvah o (nejen) morální argumentaci v právu je přístup vycházející z naprosto bezvýhradného respektování mezí právního rámce při aplikaci práva, jakož i v této souvislosti nezbytnost upřednostnění (relativně) správné, tudíž té „nejlepší argumentace“ ve smyslu racionálně logicky nejpřesvědčivější a argumentačně nejobhajitelnější z celé palety k dispozici se hypoteticky nabízejících.

Patří se tak předně zdůraznit hodnotu uváženého a zralého pozitivizmu ve smyslu dodržování a ctění legitimně přijatých jednotlivých právních pravidel systému. To s tím, že vykročit z mantinelů právním řádem vytčených a tedy odůvodňovat přijatý závěr bez argumentace v nich se pohybující, v krajním případě i na základě předkládání důvodů, jež lze za pomoci argumentačního instrumentaria do tohoto vymezeného prostoru řádu právního při maximálním úsilí a schopnostech argumentačních „ještě vtěsнат“, je přísně zapovězeno.⁸ Řečené vychází z premisy, dle níž tímto

⁷ Za všechny pro ilustraci uvedeného zmiňme kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 456/97, III. ÚS 258/03, III. ÚS 288/04, III. ÚS 252/04 nebo I. ÚS 643/04.

⁸ Nejde-li při náležitém úsilí o právo spravedlnostně nejideálnějšího řešení dosáhnout řádnou argumentací, a to ani tou nejkrkolomnější, potom nezbývá než – mluvíme-li o odůvodnění v mezích právního řádu a tudíž juristické argumentaci lege artis – se vši odpovědností rámec pravotvůrcem předpojatého právního stavu respektovat. Tento přístup je ctěním systému, v němž každé kolečko jeho pomyslného strojku hodinového by svou funkci mělo ve spojení s těmi ostatními řádně konat, aby jako celek byl co do chodu svého posléze demokratickým právním státem via facti. Srov. blíže Glosa k pojmu svévole in: Hanuš, L.: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, Praha: C.H.Beck, 2008, s. 169 a násl.; srov. k tomuto i související výklad na s. 80 a násl.

způsobem vymezený postoj k profesnímu životu juristickému je garantem nejen řádu samotného, leč především i (lidské) spravedlnosti, a to spravedlnosti předvídatelné a v neposlední řadě takto i ústavně souladné.

Z řečeného podává se, že jakékoli relevantní (spravedlnostní) zdroje v právní argumentaci použité mají v ní místo jen tehdy, pokud nevykračují z mantinelů právního řádu, pročež nezasahují do ústavnosti právního státu samotné. Nadto musí disponovat potencí obstát v kulturně vedeném racionálním právním diskurzu. V opačném případě jako základ nadále přijímaných závěrů, ať již shodných či odlišných, měly by být předkládány toliko ty argumenty, jež se v disputační konfrontaci ukázaly jako co do racionální obhajitelnosti (prozatím) více přesvědčivé.

V kontextu tohoto náhledu sluší se připojit: je-li účelem práva dosažení spravedlnosti a obecného dobra, potom musí patřičná argumentace též ve shodě s maximou „*ius est ars boni et aequi*“ směřovat rovněž k dosažení morální správnosti. Morální prvky jsou do práva inkorporovány právě cestou požadavku (racionálně hledané a nalézané) správnosti a spravedlnosti, imanentně spjatému s principem zákazu svévole a tedy postulátem argumentačně dostatečného odůvodnění přijatého závěru založeného na racionálních kritériích, která jsou současně výrazem konstitutivních hodnot, jimiž je ústavní pořádek republiky podložen. Vycházeje z implikací uvedeného, můžeme korektně říci, že morální aspekt je v (našem hodnotově nikoliv neutrálním)⁹ právu z povahy věci vnitřně obsažen.

Samotná morální argumentace nabývá na významu v návaznosti na uvedené zejména v situacích, kdy na určitou otázku týkající se posuzovaných skutkových okolností právní úprava nedopadá a jde takto o případy mezer v právu (jež nelze odstranit interpretačním postupem dle obvyklých výkladových metod), anebo získává rozhodující postavení právě v konfrontaci s povícero myslitelnými výkladovými alternativami aplikovaného práva, pakliže užití obvyklých výkladových metod neumožňuje přesvědčivě upřednostnit některou z nich.

Za těchto okolností je nutné uchýlit se ne k tomu řešení, které je „odvislé“ od zcela (nepředvídatelného) libovolného uvážení bez bližších rozumově odůvodněných hledisek, nýbrž k racionálnímu spravedlnostnímu nalézání práva. Argumentace opírající se o morální kritéria tak vykazuje schopnost být obrazně vyjádřeno oním rozhodujícím závažím, jež na pomyslné misce vah spravedlnosti umožní jedné z nich převážit nad druhou (či případně ostatními). Odhlédnutí od ní naopak nepochybně znamená svévoli principům právního státu nekonvenující.¹⁰ Svůj nezanedbatelný význam má

⁹ K tomu viz kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/93, Pl. ÚS 9/95, Pl. ÚS 19/08 nebo Pl. ÚS 27/09.

¹⁰ K rozhodování bez bližších kritérií coby výrazu svévole vyslovil se opakovaně i Ústavní soud. Viz nálezy sp. zn. III. ÚS 511/02, III. ÚS 351/04, III. ÚS 501/04, III. ÚS 606/04, III.

ovšem i ve všech ostatních argumentačních situacích, přichází-li v úvahu jako další (přídavný) argument podporující interpretační výsledek již jiným způsobem přijatý (gradace legitimního odůvodnění).

Axiologické obsahy čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR (princip zákazu svévole spjatý s požadavkem racionálně dostatečného odůvodnění vyvozeného závěru na základě seznatelných kritérií) a čl. 1 Listiny základních práv a svobod (garantující důstojnost jednotlivce, svobodu a rovnost) posléze umožňují vyvodit akceptovatelný závěr potud, že morální normy jsou způsobilé plnit subsidiárně za naznačených okolností funkci pramene práva (máme-li na mysli zcela praktické účely funkce relevantního argumentu při jeho nalézání). Ohledně s tímto závěrem spjaté otázky morality, jak dále ukážeme, lze jimi nadto podložit i vyvození příslušných relevantních kritérií odůvodnění morálního úsudku. S následně předestřeným přístupem totiž vykazují shodu co do východiskových relevantních bodů upřednostněné myšlenkové konstrukce.

1.4 ODŮVODNĚNÍ PŘIJATÉHO MORÁLNÍHO HLEDISKA

„Právnictvím mým bude, že to, co budu chtít, aby jiní mně činili, i já jim budu činit, a co nebudu chtít, aby mi činili, toho já jim činiti nebudu.“¹¹

Jan Amos Komenský

Navzdory převažujícímu soudobému morálnímu relativismu a skepticizmu, nejednou hraničícím až s nihilismem postavme se uváženě na stanovisko odlišné. Ztotožňuji se s tezí, dle níž „Vznášejí-li protichůdné morální systémy protikladné a neslučitelné nároky, morální filozofie si klade otázku, zda některý z těchto morálních systémů je schopen vznést odůvodněný nárok na racionální převahu nad druhým.“¹², tedy že každé morální tvrzení, kterým mají být relevantním způsobem ovlivněny osudy lidí, nutno podepřít v nezbytném rozsahu dostatečnými argumenty jako jakékoliv tvrzení jiné.

ÚS 151/06, IV. ÚS 369/06, II. ÚS 776/06, III. ÚS 677/07, IV. ÚS 652/06, III. ÚS 1076/07, IV. ÚS 535/05, III. ÚS 677/07, I. ÚS 2219/07, a další. Stejně tak nelze mutatis mutandis opomíjet přístup, dle něhož „při případné, hypoteticky možné konkurenci více metodologicky racionálně obhajitelných interpretačních alternativ je nutno zvolit jako výsledek výkladu tu, která opodstatněně nabývá přednosti před ostatními, tj. upřednostnit interpretaci takovou, jež je ústavně konformnější.“ (nálezy sp. zn. III. ÚS 303/04, III. ÚS 457/05, IV. ÚS 2519/07, IV. ÚS 104/08)

¹¹ Komenský, J.A.: Jednoho jest potřebí, přeložil J. Ludvíkovský, Praha: Jan Laichter, 1920, s. 188.

¹² MacIntyre, A.: Ztráta ctnosti, K morální krizi současnosti, přeložili P. Sadílková a D. Hoffman, Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 312.

Jak praví moudré úsloví, řeč pravdy je prostá.¹³ Všimněme si, že myšlenky týkající se vymezení základního morálního kritéria, a to jednak v přístupech velikých filozofů historie, a stejně tak i různých světových náboženství, jakoby ústily v tentýž základní axiom, resp. upínají se k jedné ústřední myšlence („leitmotiv“), předkládané tu a tam toliko (zejména dobově, kulturně a biograficky podmíněnou) rozdílnou nomenklaturou a stran způsobu podání případně odlišnou myšlenkovou strukturou.

Pojetí morálky, vycházející z respektu ke svébytné lidské bytosti a výrazu (projevu) vzájemné univerzální úcty, v tom rámci uznání lidské svobody, rovnosti a důstojnosti, které předkládá a umožňuje člověku racionální odůvodnění morálního úsudku v situaci postavení jeho svědomí před mravní volbu, je velmi výstižně obsaženo v přístupu, vyjádřeném co do jeho základu obecně známým „zlatým pravidlem“ (jednání).

Ve své negativní podobě: „Nejednej s druhými tak, jak nechceš, aby druzí jednali s tebou.“, je formulováno v mnoha filozofiích morálky, jakož i četných náboženských systémech.

Z oblasti morální filozofie lze v tomto ohledu připomenout namátkou kupříkladu učení Konfucia, který dokonalou ctnost krom dalších postulátů obsahově ztotožňoval také s kritériem jednání v něm obsaženém.¹⁴

Stran úvah v oboru právnickém odcitujme slova velkého logika a bystrého empirika T. Hobbese, dle něhož „... není člověka, který by alespoň někdy nebyl klidné mysli. A v této chvíli, byť byl nevzdělaný a prostý, není nic snadnějšího než pochopit to jediné pravidlo: váhá-li, zda to, co chce právě bližnímu udělat, je či není podle přirozeného práva, ať si představí, že je na místě toho druhého. A tu hned ona hnutí, podněcující k činu, přenesená jakoby na opačnou misku vah, budou od činu zrazovat. To pravidlo je nejen snadné, ale také už dávno proslavené těmito slovy: ‚Nedělej druhému to, co nechceš, aby on činil tobě.‘“¹⁵

¹³ Ve zde pojednávaném případě (pokorně dodejme) s obecným přijetím axiomu, že „v oboru mětí nemůžeme očekávat žádné kategorické důkazy.“ (Radbruch, G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957, s. 89.)

¹⁴ Srov. *Hovory Konfuciovy*, přeložili V. Lesný a J. Průšek, Praha: Jan Laichter, 1940, s. 162, s. 114, s. 41.

¹⁵ Hobbes, T.: *O občanu* in: *Výbor z díla*, přeložil V. Balík, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 167. Srov. i pozdější zpracování předmětných úvah (přirozené právo přitom chápe Hobbes jakožto mravní příkazy, jimiž se zabývá morální filozofie): „Snad se zdá, že toto odvozování přirozených zákonů je příliš umělé, aby je pochopili všichni lidé. Vždyť většina jich se příliš zaměstnává sháněním potravy, a zbytek je příliš nedbalý, aby se snažil je pochopit. Aby však nikdo neměl výmluvu, jsou tyto zákony shrnuty v jeden celek, který si snadno zapamatuje a pochopí i nejméně chápavý člověk. Je to pravidlo: ‚Co nechceš, aby se dělalo tobě, nedělej ani sám jiným.‘“ (Hobbes, T: *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, přeložil J. Hruša, Praha: Melantrich, 1941, s. 190)

V oblasti naší filozofické provenience to byl v témže století J. A. Komenský, který ve svém monumentálním emendačním díle „Obecná porada o nápravě věcí lidských“, v části pojednávající o světě mravním poukazuje na morální zdroj „člověku nejnítějnější a vždy přítomný, je to světlo svědomí (co nechceš, aby ti druzí činili, sám jinému nedělej)“¹⁶ s tím, že obsah jemu implikovaný „to je opravdu zlaté pravidlo a samo o sobě je téměř postačitelé“.¹⁷

Ježíš Nazaretský, jemuž je jedinečnost výroku označovaného jako „zlaté pravidlo“ často přisuzována, formuloval tento klíčový mravní imperativ pozitivně, a to těmito slovy: „Co tedy chcete, aby lidé dělali vám, to všechno i vy dělejte jim.“¹⁸ Vymezil jej tudíž co do rozsahu důsledků s širším dopadem, který oproti pouhému zdržení se určitého jednání (činění zlého) spočívá ve výzvě k jednání aktivnímu, záležejícím v konání dobra.

I. Kant ve vrcholném osvícenství vyjádřil svou koncepci přístupu k řešení morálního dilematu (jak známo) kategorickým imperativem: „Jednej tak, aby maxima tvé vůle kdykoli zároveň mohla platit za princip všeobecného zákonodárství.“¹⁹ Důsledky z něj plynoucí posléze E. Tugendhat formuloval ve druhé polovině 20. století v této univerzalistické, principy vzájemné kooperace, rovnosti a interpersonální úcty zrcadlící podobě: „Jednej (vůči všem) tak, jak bys z hlediska libovolné osoby chtěl, aby jednali všichni.“²⁰

A v tomto výčtu tezí pocházejících od mužů moudrých, zkušených a učených bychom mohli pokračovat dále a dále ...

Namísto toho shrňme, že z fragmentárního předstření citovaných přístupů lze abstrahovat následující společné znaky, jimiž je podloženo odůvodnění morálního úsudku:

¹⁶ Komenský, J. A.: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, Editio princeps, Tomus I., Academia, Praha: nakladatelství Československé akademie věd, 1966, s. 549; resp. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, II. svazek, přeložil J. Hejlek, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 189. Toto Komenského vrcholné dílo, které s konečnou redakcí nestihl dokončit, žel čekalo na své kompletní vydání skoro celých 300 let.

¹⁷ Komenský, J. A.: opus cit. v předchozí pozn. na prvním místě, s. 552 a násl.; resp. na druhém místě, s. 193.

¹⁸ Mt 7,12 (Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 38). V Evangelii podle Lukáše objevuje se v této podobě: „Jak chcete, aby lidé dělali vám, tak i vy dělejte jim.“ [Lk 6,31 (s. 200)].

¹⁹ Srov. Kant, I.: *Kritika praktického rozumu*, přeložil A. Papírník, Praha: Jan Laichter, 1944, s. 43. Ohledně pojmových znaků kategorického imperativu Kant, I.: *Základy metafyziky mravů*, přeložil L. Menzel, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990 (především i s. 84, s. 91, s. 94, s. 100).

²⁰ Tugendhat, E.: *Přednášky o etice*, přeložil J. Mural, Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 67.

Rozhodujícím je jednak pojetí univerzální úcty a respektování lidské důstojnosti, tj. neinstrumentalizování potud, že ostatní lidé nejsou pojmání pouze jako prostředek sloužící k dosažení předsevzatého (předem vytčeného) cíle, a současně relevantní hledisko posuzování z perspektivy libovolné osoby, zahrnující altruistické ohledy v kontrapozici k alternativě egoismu.

Otázka po hledání alternativy kvalifikující se jako mravní jednání je subjektem úsudek činícím „racionálně“ řešena z perspektivy „nestranného a nepředpojatého“, libovolného duševně zdravého jedince. Tento přístup je ohledně vnějšího zaměření modifikován implikací „univerzální úcty, respektu k autonomii, svobodě, rovnosti a hodnotě lidské bytosti“, jejichž výrazem je co do důsledku plausibilní založení hledisek přijetí obecného pravidla, a tudíž nejen formální, ale současně i materiálními kautelami podmíněná „lidská“ spravedlnost.

Presumovaná intersubjektivita úsudku je podmíněna potud, že posuzující dostojí podmínce oproštění se od vlastního ega a vmyslí, jakož i vcítí se do vnímání pohledu (zastupitelně) kteréhokoliv jiného libovolného jedince, kdy výsledně přijatá alternativa je z uvedených důvodů pro ohledy z toho plynoucí presumovaná jako „stejně dobrá pro všechny“. Prostor pro projevy vlastního egoismu je takto omezen zohledněním a respektováním nejen oprávněných preferencí vlastních, ale i stejně oprávněných (předpokládaných) upřednostňovaných zájmů druhých.

Patří se pro obor právníký zdůraznit, že zmíněná kritéria identifikují se s hodnotovým obsahem ústavního pořádku, konkrétně s postulátem racionálního odůvodnění vyvozeného závěru, jenž je výrazem principu zákazu svévole, svobodou slučitelnou se stejně vymezenou svobodou všech, spjatou s nestranností a rovností, jakož i úctou k hodnotě jedinečné lidské bytosti zprostředkovanou respektováním nezadatelné a nezcizitelné lidské důstojnosti. Nadto nepochybně spadají pod rozsah nezměnitelného materiálního jádra ústavy, zaručujícího svým charakterem z pohledu dotčených kautel, tvořících současně strukturu předestřené argumentace, ústavně zakotvenou axiologickou stabilitu.²¹

²¹ Čl. 1, čl. 3 odst. 1 LZPS; čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2 Úst. Srov. i čl. 1 Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Valným shromážděním OSN dne 10. prosince 1948 (rezoluce č. 217/III.A), dle něhož „Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“ Z oblasti judiciální zmiňme opakované zdůrazňování Ústavního soudu, že se ve své rozhodovací praxi „přihlásil k moderní koncepci právního státu, jenž je chápán nikoliv jako formální právní stát, ale jako právní stát materiální. Vůdčím principem je nepochybně zásada nezadatelných, nezcizitelných, nepromlčitelných a nezrušitelných základních práv a svobod jednotlivců, rovných v důstojnosti a právech“ (nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/08). Ke stabilitě a takto i významu materiálního jádra (ohniska) Ústavy srov. kupř. Holländer, P.: *Filozofie práva*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 47 a násl. nebo tentýž: *Verfassungsrechtliche Argumentation - zwischen dem Optimismus und der Skepsis*, Berlin: Duncker & Humblot, 2007, s. 68 a násl.

Na základě uvedeného můžeme opodstatněně říci, že důsledkem z toho plynoucím je posléze teze, dle níž upřednostněné myšlenkové schéma přinejmenším pro oblast uvažování právníckého nestojí na výchozích předpokladech (řekněme přesněji základních rozhodnutích), jež by nebyly blíže zdůvodněny a neměly tak svůj pevný racionální, právně pozitivní (nemetafyzický, neteologický) základ.²²

Nutno podotknout, že při (praktickém) užití vyloženého myšlenkového postupu nejde, případně nemusí jít ve všech posuzovaných situacích co do výsledného (finálního) úsudku na těchto kritériích založeném o neměnné a jednou provždy dané pravdy, a to ani z perspektivy jedince samotného. Významnou zábranou proti subjektivní libovůli je ovšem nezanedbatelná otevřenost vůči diskurzu, v případě odůvodněných pochyb přímo povinnost jeho vyvolání a v něm nezbytná přístupnost naslouchání nově vneseným hlediskům, které předtím nebyly vůbec či dostatečně brány v úvahu, jsou-li shledány relevantními.

Domnívám se, že ty týkat se ovšem zpravidla budou nikoliv zde rozebíraného morálního principu, jak byl historií co do vlastního obsahu opakovaně shodně předestřen, nýbrž toliko souvisejícího (z větší části) neetického aspektu: to jest horizontu našeho (vygenerovaného) světonázorového přesvědčení a učení nabytého obecného vědění (znalosti vědeckých, filozofických, sociologických, psychologických, ekonomických teorií apod.), praktické zkušenosti a poznání sociálních daností (faktického vědění, kupř. hospodářských a právních realit), jakož i znalosti všech (ad hoc) faktických relevantních okolností, spoluurčujících praktickou bližší specifikaci (přiměření) morálního principu s ohledem na konkrétní posuzovaný případ. Je potom záležitostí naznačené vícesložkové individuální kompetence každého jedince, do jaké míry se mu podaří obsahově promítnout daný morální princip do (z něj odvozeného) konkrétního (blíže specifikovaného) pravidla chování vztahujícího se k určité životní situaci.

Odtud současně plyne a mělo by plynout vědomí pokory, úzce související s empatií a ochotou ke vzájemnému naslouchání za účelem pochopení a (v ideálním případě) odstranění divergencí, které mohou být nastoleny v důsledku řečeného i tehdy, když jejich původci vycházejí z téhož morálního principu, stran něhož jejich myšlení konvergují.

²² Jsem toho přesvědčení, že ohledně respektování hodnot, na nichž upřednostňované pojetí spočívá, uplatní se i zde obdobně přílehlavá slova Radbruchova: „... prostřednictvím díla trvajících staletí byly vypracovány a v takzvaných prohlášeních lidských a občanských práv natolik konsensuálně shromážděny takové pevné konstanty, že se zřetelem k mnohým z nich je s to žít v pochybnosti již jen záměrná skepse.“ (Radbruch, G.: *Rechtsphilosophie*. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S. L. Paulson, 2. Aufl., Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2003, s. 210).

1.5 VYVOZENÝ ZÁVĚR

Z řečeného pramení optimismus promítající se do přesvědčení, v souladu s nímž morální argumentace má a musí mít své opodstatnění i v oboru argumentace právnícké. To z důvodu již zmíněného zákazu svévole, pokud se týče argumentace předkládané v podmínkách demokratického právního státu. Zde je totiž racionální argumentace zásadním postulátem spjatým s požadavkem dostatečného odůvodnění přijatého závěru, pročež není ani stran naznačené morální otázky na výběru juristy, zda přijme svou roli subjektu, kterému svědčí povinnost předložit racionální (a morální) argumentaci či nikoliv.

Odůvodnění plausibility zvolených kritérií a tím i vposledku vlastních morálních norem v právním státě rozhodně není a ani nemůže být výrazem svévole (libovůle), čehož důsledkem je závěr o ex constitutione založeném imperativu racionálního odůvodnění morálního úsudku, bez něhož se jinak budou jakákoliv v rámci právní argumentace užitá „morální pravidla“ jevit jako pouhý nástroj individuální touhy či krajního subjektivismu. Morální nutnost je takto třeba co do její podoby pro účely právního diskurzu dokazovat argumentativně na bázi racionality. Toliko takové odůvodnění a v rozsahu, v němž se pro něj nabízí prostor, je ve shodě s kautelami demokratického právního státu a zejména v souladu s principem zákazu svévole (libovůle) ve smyslu rozhodování bez bližších kritérií.

Řečené přirozeně neznamená, že jiné stěžejní elementy lidského ducha, jako je cit, soucit nebo empatie, by měly být upozaděny. Ba naopak.²³

Vycházejí z racionálního diskurzu, zdravého pochybování a s tím souvisejícího radikálního dotazování, nepopírá se metodologická pluralita, ani (lidská) relativita předestřenému konceptu a netvrdí se, že existuje jedno jediné nejlepší, po všechny časy neměnné řešení. Požaduje se však přesvědčivost na podporu předložených tezí uváděných tvrzení (argumentů), a tudíž tímto způsobem předjímaná akceptovatelnost zvoleného argumentačního schématu.²⁴

²³ K nezbytnosti a vzájemnému obousměrnému působení citu a rozumu v kontextu třibení plnohodnotné báze lidského svědomí se velmi výstižně vyjádřil K. Jaspers slovy, jež stojí za připomenutí: „Naše temné city si nezasluhují neuvážené důvěry. ... Teprve když si nějakou věc všestranně promyslíme a zpřítomníme, stále doprovázeni, vedeni a vyrušování city, dospíváme k opravdovému citu, z něhož pak můžeme spolehlivě žít.“ (Jaspers, K.: *Otázka viny, Příspěvek k německé otázce*, přeložil J. Navrátil, Praha: Academia, 2006, s. 21). K promyšlení dalších zásadních aspektů s morálním jednáním spjatých, které překračují rámec racionálně uchopitelné právnícké argumentace, nicméně v širší rovině smysluplné lidské existence naprosto neopomenutelných srov. kupř. úvahu J. Sokola „Čas a etika“ (in: Sokol, J., Pinc, Z.: *Antropologie a etika*, Praha: Triton, 2003, s. 15 a násl.).

²⁴ Rovněž koryfej německé právní filozofie R. Alexy zdůrazňuje, že „... požadavek právní správnosti, nutně spjatý s rozhodnutím, v sobě zahrnuje požadavek morální správnosti. ... Požadavek na správnost implikuje požadavek na zdůvodnitelnost. Tento požadavek se

1.6 EPILOG

„Dobro se šíří více než zlo.“²⁵

T. Akvinský

Potřeba sepsání úvahy na pojednané téma podává se z realistického vnímání současného (převažujícího) společenského prostředí, nezastírajícího si skutečný stav věcí. Všeobecně projevuje se tendence utvářet jednání pouze na základě toho, co se považuje (zčásti pouze z hlediska nahodilosti okamžiku všedního dne) za prospěšné, přičemž moraliťe odepírá se samostatný význam. To i v oboru práva, v důsledku čehož se ale ničí idea práva samotná. Zdvořile se podotýká, že je otázkou aktivity individuálních subjektů tyto poměry kriticky reflektovat a případně v mezích svých možností usilovat o praxi, jež by je změnila. Sluší se s patřičným obdivem a uznáním rovněž uvést, že mnozí tak konečně zčásti činí.

Upřímně si vyprošujeme rad a mínění všech, kdo mohou a chtějí do této vážné diskuze přispět jakýmkoliv poučením. Vždyť záleží jen na síle argumentů v dané souvislosti předkládaných, ať již kýmkoliv (což vedlo neskromně k odhodlání sepsat tuto stať), kdo chce přispět k úsilí o spravedlnost a obecné dobro. Nám je zadostiučiněním již to, že pokud by i bylo naznačené schéma shledáváno relativním, přinejmenším je alternativou vůči úplné rezignaci na racionálně odůvodněné, a tedy diskurzu přístupné stanovení morálních norem a vymezení jejich užití v právní argumentaci.

Podotýká se též, že nebylo úmyslem autora, pro něhož samotného je dokonalost velmi prchavým cílem, pateticky „moralizovat“ či „mentorovat“, pouze naznačit, čeho by bylo lze dosáhnout, kdybychom se věci (nejen) v dané oblasti zkoumání vážně chopili.

To přirozeně s především u sebe sama začínajícím pokorným vědomím, že „úplná přiměřenost vůle mravnímu zákonu jest svatost, dokonalost to, jíž žádá rozumná bytost smyslového světa v žádném okamžiku svého bytí není schopna“.²⁶ Bez vědomé snahy o dosažení morality ovšem přirozeně na

neomezuje na to, aby byl rozsudek zdůvodnitelný ve smyslu jakékoliv morálky a potud správný, ale vztahuje se na to, aby byl správný ve smyslu zdůvodnitelné, a proto správné morálky.“ (Alexy, R.: *Begriff und Geltung des Rechts*, Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1994, s. 131-132)

²⁵ Srov. Akvinský, T.: *Theologická summa*, II. část I. díl, Olomouc: Edice Krystal, 1938 (*Summa theologiae*, přeložili A. Čala, J. Durych, M. Habáň, E. Soukup), s. 656 (II. I., 81, 2).

²⁶ Kant, I.: *Kritika praktického rozumu*, přeložil A. Papírník, Praha: Jan Laichter, 1944, s. 160. T. Hobbes se svým pronikavým smyslem pro skutečnost realisticky podotýká: „Je snadné tyto zákony zachovávat, neboť zavazují jen k upřímné snaze, myslím arci, snaze nepředstírané a trvalé. Neboť tím, že nežadají než snahu, ten, kdo se snaží je konati, naplňuje je. A kdo plní zákon, je spravedlivý.“ (Hobbes, T: *Leviathan neboli o podstatě*,

druhé straně nemůže dojít (ani v oboru právnickém) k tu většímu či menšímu přiblížení se tomuto z hlediska smysluplnosti lidského bytí navýsost vážnému a zásadnímu cíli.²⁷

Literature:

- Alexy, R.: Agreements and Disagreements. Some Introductory Remarks. *Anales de la cátedra francisco suárez* 39 (2005)
- Alexy, R.: *Begriff und Geltung des Rechts*, Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1994
- Alexy, R.: *Pojem a platnost' práva*, Bratislava: Kalligram, 2009
- Akvinský, T.: *Theologická summa*, II. částí I. díl, Olomouc: Edice Krystal, 1938
- Bible, *Písmo svaté Starého a Nového zákona /včetně deuterokanonických knih/,* Ekumenický překlad, 3. přepracované vydání, Česká biblická společnost, 1993
- Bydlinki, F.: *Thesen über Rechtsethik und praktische Jurisprudenz in: Recht als Aufgabe und Verantwortung*, Festschrift Hans R. Klecatsky zum 70. Geburtstag, Hrsg. S. Morscher, P. Pernthaler, N. Wimmer, Wien: Manz Verlag, 1990
- Hanuš, L.: *Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice*, Praha: C.H.Beck, 2008
- Hobbes, T: *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, přeložil J. Hruša, Praha: Melantrich, 1941
- Hobbes, T.: *O občanu in: Výbor z díla*, přeložil V. Balík, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988

zřízení a moci státu církevního a občanského, přeložil J. Hruša, Praha: Melantrich, 1941, s. 191)

²⁷ Tato stať je upravenou a zkrácenou verzí úvahy „K postulátu morální argumentace v právu (základní nástin struktury problému)“, která byla pronesena na semináři - diskusním fóru „Etika v právu“ (konaném Justiční akademií v Kroměříži ve dnech 18.-20. května 2009) a publikována též v *Časopise pro právní vědu a praxi* č. 1/2009, s. 32-47.

- Holländer, P.: *Filozofie práva*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006
- Holländer, P.: *Verfassungsrechtliche Argumentation - zwischen dem Optimismus und der Skepsis*, Berlin: Duncker & Humblot, 2007
- *Hovory Konfuciovy*, přeložili V. Lesný a J. Průšek, Praha: Jan Laichter, 1940
- Jaspers, K.: *Otázka viny, Příspěvek k německé otázce*, přeložil J. Navrátil, Praha: Academia, 2006
- Kant, I.: *Základy metafyziky mravů*, přeložil L. Menzel, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990
- Kant, I.: *Kritika praktického rozumu*, přeložil A. Papírník, Praha: Jan Laichter, 1944
- Komenský, J. A.: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica, Editio princeps, Tomus I.*, Academia, Praha: nakladatelství Československé akademie věd, 1966
- Komenský, J.A.: *Jednoho jest potřebí*, přeložil J. Ludvíkovský, Praha: Jan Laichter, 1920
- Komenský, J.A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských, II. svazek*, přeložil J. Hejlek, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992
- Maršálek, P.: *Právo a společnost*, Praha: Auditorium s.r.o., 2008
- MacIntyre, A.: *Ztráta ctnosti, K morální krizi současnosti*, přeložili P. Sadílková a D. Hoffman, Praha: OIKOYMENH, 2004
- *Nový zákon*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998
- Radbruch, G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957
- Radbruch, G.: *Rechtsphilosophie. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S. L. Paulson, 2. Aufl.*, Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2003
- Ratzinger, J.: *Duch liturgie*, Brno: Barrister & Principal, 2006
- Raz, J.: *About Morality and the Nature of Law. The American Journal of Jurisprudence*, 48 (2003)

*Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1*

- Sokol, J., Pinc, Z.: Antropologie a etika, Praha: Triton, 2003
- Sokol, J.: Moc, peníze a právo, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007
- Tugendhat, E.: Přednášky o etice, přeložil J. Moural, Praha: OIKOYMENH, 2004
- Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie), Brno: Masarykova univerzita, 1993

Contact – email

libor.hanus@gmail.com